

NAZWA SAKRAMENTU BIERZMOWANIA

Tradycja chrześcijańska uważa bierzmowanie za drugi sakrament inicjacji chrześcijańskiej. Początkowo jednak (do V wieku) nie ma on własnej nazwy, gdyż jest jednym z elementów inicjacyjnych. Inicjacja chrześcijańska zawierała od początku dwa istotne momenty: chrzest i Eucharystię¹. W Kościele pierwotnym chrzest jest inicjacją do Eucharystii. Chodzi tu o chrzest w pojęciu biblijnym, jako chrzest z wody i z Ducha Świętego. To biblijne pojęcie chrztu obejmuje treść obydwu dzisiejszych sakramentów inicjacyjnych tj. chrztu i bierzmowania². Hipolit Rzymski po opisie liturgii sakramentów inicjacyjnych (obmycie wodą, włożenie rąk przez biskupa, namaszczenie olejem, udział w Eucharystii) stwierdza: *Haec autem tradidimus vobis in brevi de baptismo et oblatione sancta*³. Zgodnie z ówczesną tradycją Hipolit nazywa chrztem to wszystko, co poprzedza udział w Eucharystii.

W najstarszych dokumentach chrześcijańskich nie znajdujemy więc wzmianek mówiących wprost o udzielaniu bierzmowania (*confirmatio*), ale jedynie opis pewnych czynności dokonywanych po udzieleniu chrztu, które obecnie stanowią właściwe bierzmowanie. Trzeba jednak pamiętać, że czynności te, nie są właściwe tylko bierzmowaniu, lecz spotykamy je również w innych obrzędach, np. *consignatio* przed chrztem, *manus impositio* przy pojednaniu heretyków⁴. Co więcej, używanie jednego wyrażenia nie wyklucza posługiwania się innymi, co również potwierdza fakt, że bierzmowanie nie ma pierwotnie jednej nazwy, sobie tylko właściwej⁵.

Ogólnie można stwierdzić, że nazwy, którymi się posługiwano mówiąc o bierzmowaniu, brane są albo z elementów jego liturgii, albo też nawiązują do skutków sakramentu bierzmowania⁶.

¹ Por. L. Duchesne, *Origines culte chrétien*, Paris 1925, s. 309.

² B. Neunheuser, *Baptême et confirmation*, Paris 1966, s. 131: „C'est époque plus tardive utilise comme deux sacrement nettement distincte, le baptême et la confirmation formaient alors une seule action d'initiation appelés „baptisma” dans le sens le plus large du mot”.

³ B. Botte, *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte*, Münster i. W. 1963, s. 58.

⁴ Por. J. Ysebaert, *L'imposition des mains, rite de réconciliation*, *La Maison Dieu* nr 90 (1967) s. 93—102.

⁵ Por. B. Botte, *Le vocabulaire ancien de la confirmation*, *La Maison Dieu* nr 54 (1958) s. 5—22; J. Danielou *Bible et liturgie*, Paris 1953, s. 156—173; G. Bareille, *La confirmation d'après les Pères Grecs et Latins*, *DThC* III col. 1026—1027; J. P. Bouhot, *La confirmation sacrement de la communion ecclésiastique*, Lyon 1968, s. 28—29.

⁶ W. Schenk, *Liturgia sakramentów świętych*, cz. I, Lublin 1962, s. 73.

I. NAZWY NAWIĄZUJĄCE DO LITURGII BIERZMOWANIA

a) **manus impositio**

Najstarsza tradycja wiąże przekazywanie ochrzczonym daru Ducha Świętego z włożeniem rąk przez Apostołów. Klasycznym tekstem jest opis działalności diakona Filipa w Samarii, a następnie interwencja Apostołów Piotra i Jana, którzy *wkładali na ochrzczonych ręce i otrzymywali Ducha Świętego* (Dz 8, 17). Sam chrzest udzielony przez diakona „w imię Jezusa” nie wystarcza do wtajemniczenia chrześcijańskiego. Ochrzczony musi otrzymać Ducha Świętego w specjalnym obrzędzie (modlitwa i wkładanie rąk) zastrzeżonym Apostołom. Podobnie postępuje św. Paweł w Efezie, gdzie spotyka jedynie ochrzczonych, *wtedy włożył na nich ręce, a Duch Święty zstąpił na nich* (Dz 19, 6). Również autor listu do Hebrajczyków, wyliczając fundamentalne prawdy wiary chrześcijańskiej, zalicza do nich także *naukę o chrzcie i wkładaniu rąk* (Hbr 6, 2).

Świadczenia o używaniu wyrażenia *manus impositio* na oznaczenie sakramentu bierzmowania spotykamy u pisarzy chrześcijańskich. Tertulian wspomina, że na ochrzczonych wkłada się ręce i modli się o Ducha Świętego⁷. Podobnie św. Cyprian nawiązując do wydarzenia w Samarii stwierdza, że ochrzczeni przedstawiani są przełożonym Kościoła, aby przez modlitwę i włożenie rąk otrzymali Ducha Świętego⁸. Również św. Augustyn posługuje się wyrażeniem *manus impositio*, kiedy mówi o przekazywaniu Ducha Świętego⁹. Najstarszy synod hiszpański w Elwirze (300/306 r.) postanawia, że ochrzczeni mają być przedstawieni biskupowi, aby udoskonalił ich przez włożenie rąk¹⁰.

Gest włożenia rąk ma mocne podstawy biblijne. W Starym Testamencie jest symbolem przekazywania błogosławieństwa, specjalnych uprawnień oraz szczególnej mocy (por. Rdz 48, 14; Lb 27, 18; Pwt 34, 9). Chrystus posługiwał się również gestem wkładania rąk (por. Mk 10, 13—16; Mt 19, 13—15).

b) **signaculum — consignare**

Innym terminem oznaczającym bierzmowanie, było słowo *signaculum* (gr. *sphragis*) oraz czasownik *consignare* wyrażający czynność

⁷ *De baptismo* 8, PL 1, 1315: „Dehinc manus imponitur per benedictionem invitans et advocans Spiritum Sanctum”.

⁸ *Epistola* 73, 9, PL 3, 1115: „Quod nunc quoque apud nos agitur, ut per nostram orationem ac manus impositionem Spiritum Sanctum consequantur et signaculo consummentur”.

⁹ *De baptismo contra donat.* III, XVI, 21, PL 43, 149; *De Trinitate* 15, 26, PL 42, 1093.

¹⁰ Denz 52d.

naznaczania, pieczętowania. *Signaculum* oznaczało najpierw pieczęć, potem zaś znak wyciśnięty przez tę pieczęć¹¹.

W Piśmie św. słowo *signaculum* używane jest w znaczeniu przenośnym: *On to wycisnął na nas pieczęć i zostawił zadatek Ducha w sercach naszych* (2 Kor 1, 22). *W Nim także uwierzywszy zostaliście opatrzni pieczęcią — obiecany Duchem Świętym* (Ef 1, 13). Natomiast w tekstach liturgicznych termin ten nabiera nowego znaczenia. Występuje jako naznaczenie znakiem krzyża kogoś lub jakiejś rzeczy, wyrażające, że Chrystus bierze je w swoje posiadanie¹². W pierwszych czterech wiekach *consignare* i *signaculum* może jednocześnie oznaczać: chrzest i bierzmowanie, część liturgii bierzmowania (*consignatio in fronte*) i wreszcie tylko sakrament bierzmowania¹³.

Według Tradycji Apostolskiej Hipolita, biskup namaszcza neofitę znacząc go na czole znakiem krzyża¹⁴. W tym wypadku *signaculum* występuje jako ryt towarzyszący namaszczeniu i włożeniu rąk. U Tertuliana¹⁵ i Cypriana¹⁶ namaszczenie jest rytym przejściowym między chrztem i bierzmowaniem, do właściwego bierzmowania należy tylko włożenie rąk i znak krzyża na czole. Natomiast św. Ambroży używa terminu *signaculum* w tym znaczeniu, co św. Paweł w 2 Kor 1, 22¹⁷.

Pierwszym tekstem, gdzie *consignatio* oznacza już wyraźnie sakrament bierzmowania, jest list papieża Korneliusza do Nowacjana¹⁸. Nowacjan został ochrzczony w czasie choroby i po wyzdrowieniu nie został naznaczony przez biskupa. Papież zapytuje, jak więc mógł otrzymać Ducha Świętego? Od IV wieku *consignare* stanie się jednym z głównych terminów technicznych na znaczenie sakramentu bierzmowania¹⁹. Świadcstwa znajdujemy u Innocentego I²⁰, papieża Gelazego²¹, a w sakramentarzu gelazjańskim oznacza już cały obrzęd bierzmowania²².

¹¹ B. Botte, art. cyt., s. 8; J. Danielou, dz. cyt., s. 77—96.

¹² B. Botte, art. cyt., s. 7.

¹³ Tamże, s. 9.

¹⁴ B. Botte, *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte*, s. 54: „Et consignabat in fronte eius et dabit osculum...”

¹⁵ *De resurrectione carnis* 8, PL 2, 852.

¹⁶ Por. wyż. przypis 8.

¹⁷ *De Sacramentis* III, 2, 8, PL 16, 434.

¹⁸ Euzebiusz, *Historia Ecclesiastica* VI, 43.

¹⁹ B. Botte, art. cyt., s. 11.

²⁰ *Epistola ad Decentium* 3, Denz 98: „De consignadis vero infantibus manifestum est... Hoc autem pontificium solis deberi episcopis ut vel consignent vel Paracletum Spiritum tradant”.

²¹ *Epistola ad episcopum Lucaniae*, PL 19, 50.

²² *Sacramentum Gelasianum*, ed. L. C. Mohlberg, Roma 1960, s. 74: „Deinde ab episcopo datur eis Spiritus septiformis. Ad consignadum imponit eis manum in his verbis...”

c) **chrisma — chrismatio**

Do obrzędów bierzmowania dosyć wcześnie wprowadzono namaszczenie²³, stąd też powstała nowa nazwa bierzmowania: *chrisma*. *Chrisma* (gr. *XPICTMA*) pochodzi od *XPIOO* i oznacza coś, czym się namaszcza (*unguentum*), lecz zwyczaj nadał temu słowu znaczenie *unctio*²⁴. Na Zachodzie znane jest najpierw namaszczenie pochrzcielne, które nie ma jeszcze związku z przekazywaniem Ducha Świętego²⁵. Hipolit Rzymski w Tradycji Apostolskiej wspomina o dwóch namaszczeniach po chrzcie; jednego dokonuje kapłan, a drugiego biskup²⁶. Zdaniem B. Botte'go, ta druga część namaszczenia pochrzcielnego stała się w końcu *signatio in fronte* krzyżmem, czyli rzymskim rytmem bierzmowania²⁷.

Wyrażenie *chrismatis sacramentum* jest nazwą bierzmowania u św. Augustyna²⁸, Pacjana z Barcelony²⁹ i św. Leona Wielkiego³⁰.

Od końca IV wieku *chrisma* na Zachodzie oznacza także olej służący jednocześnie do namaszczenia pochrzcielnego i do bierzmowania³¹.

II. NAZWY NAWIĄZUJĄCE DO SKUTKÓW BIERZMOWANIA

Jednocześnie z nazwami bierzmowania nawiązujący do jego liturgii, występują nazwy wskazujące na skutek tego sakramentu.

a) **consummare — consummatio, perficere — perfectio**

Udzielanie bierzmowania bezpośrednio po chrzcie w ramach jednej akcji liturgicznej wpłynęło na pojmowanie tego sakramentu jako dopełnienie chrztu. W Kościele pierwotnym powszechna jest świadomość ścisłego związku między tymi sakramentami. Sam chrzest z wody nie wystarczał, musiało po nim nastąpić dopełnienie inicjacji chrzcielnej (*consummatio, perfectio*) przez włożenie rąk biskupa i *consignatio*.

Dla Ojców Kościoła bierzmowanie jest dopełnieniem, udoskonaleniem sakramentu chrztu (*perfectio baptismi*), stąd w literaturze patrystycznej występują nazwy bierzmowania jako *perfectio, consummatio*³². Św. Cyprian pisze, że ochrzczonych należy przedstawić prze-

²³ W. Schenk, dz. cyt., s. 66.

²⁴ B. Botte, art. cyt., s. 12.

²⁵ Por. G. Bareille, DThC III, col. 1531.

²⁶ B. Botte, *La Tradition Apostolique*, s. 50—52.

²⁷ B. Botte, art. cyt., s. 13.

²⁸ *Contra litt. Pet.*, 2, 104, PL 43, 342.

²⁹ *De baptismo* 6.

³⁰ *De nativ. Dom.* Sermo IV, 6, PL 54, 207.

³¹ B. Botte, art. cyt., s. 15.

³² J. Lécuyer, *La confirmation chez les Pères*, La Maison Dieu nr 54 (1958) s. 23—52.

łożonym Kościoła, „*ut per nostram orationem et manus impositionem Spiritum Sanctum consequantur et signaculo dominico consummentur*”³³. Podobnie wyraża się św. Ambroży: „*sequitur spiritale signaculum (...) quia post fontem superest ut perfectio fiat*”³⁴. Również synod w Elwirze na pocz. IV wieku postanawia, że ochrzczony w niebezpieczeństwie śmierci powinien po wyzdrowieniu stawić się przed biskupem, „*ut per manus impositionem perfici possit*”³⁵.

b) **confirmare — confirmatio**

Najstarszy tekst, w którym występuje słowo *confirmare* w odniesieniu do bierzmowania, znajdujemy u św. Ambrożego³⁶, pod wpływem terminologii św. Pawła z Listu do Koryntian (1 Kor 1, 21—22). Św. Leon używa już wyrażenia *sacramentum confirmationis* w liście do biskupa Neona z Rawenny, w którym zabrania powtarzania chrztu otrzymanego z rąk heretyków³⁷. Jednak terminologia św. Leona jest jeszcze płynna i niejednolita, gdyż *confirmare* znaczy u niego także przyjęcie heretyków³⁸.

Używanie słowa *confirmare* w znaczeniu technicznym jako namaszczenie czoła świętym krzyżmem, pojawia się najpierw w Galii w V w.³⁹. Synod w Orange (441) postanawia, że kto nie otrzymał namaszczenia podczas chrztu, powinien powiadomić o tym biskupa „*in confirmatione*”⁴⁰. Z rzymskich ksiąg liturgicznych, *Ordo Romanus XI* (VII w.) pierwszy raz zamiast *consignare* używa *confirmare* na oznaczenie całego rytu bierzmowania⁴¹. Beda Czcigodny († 735) zaznacza, że namaszczenie z włożeniem ręki biskupa nazywa się *confirmatio*⁴².

³³ Por. wyż. przypis 8.

³⁴ *De Sacramentis* III, 2, 8, PL 16, 434.

³⁵ Denz 52d.

³⁶ *De mysteriis* 7, 42, PL 16, 403: „Signavit te Deus Pater, confirmavit te Christus Dominus et dedit pignus Spiritus in cordibus tuis sicut apostolica lectione didicimus”.

³⁷ *Epistola* 166, 2, PL 54, 1194.

³⁸ Por. *Epistola* 167, 18, PL 54, 1209. Confirmatio oznaczało ponadto Komunię św. pod dwiema postaciami we Mszy św. papieskiej. Papież rozdzielał między biskupów Postać Chleba, natomiast jeden z biskupów pozostałym podawał kielich z konsekrowanym winem. N. M. Denis-Boulet, R. Béraudy, *La Messe et le culte de l'Eucharistie*, w: A. G. Martimort, *L'Église en prière*, Paris 1965, s. 301.

³⁹ A. Hamman, *Baptême et confirmation*, Paris 1969, s. 202; B. Botte, art. cyt., s. 28.

⁴⁰ Can. 2, Mansi VI, 435. Por. B. Botte, art. cyt., s. 17.

⁴¹ M. Andrieu, *Les Ordines Romani du Moyen Age*, t. 2, s. 446: „Induti vero ordinantur per ordinem, sicut scripti sunt, in circuitu et dat orationem pontifex super eos, confirmans eos invocatione septiformis gratiae Spiritus Sancti”.

⁴² *Comment. in Psalm* 26, PL 93, 614: „Sciendum autem quod illa unctio quae fit per manus impositionem ab episcopis, quasi alia a duabus praedictis, et vulgo confirmatio dicitur”.

Na upowszechnienie się nazwy bierzmowania jako *confirmatio*, wpłynęła decydująco homilia Faustusa, biskupa Riez (460—490) w południowej Galii, na Zesłanie Ducha Świętego⁴³. Włożenie rąk na neofitów Faustus nazywa bierzmowaniem: *confirmatio*⁴⁴. Stawia jednocześnie pytanie o sens posługi bierzmującego (*ministerium confirmantis*) dla ochrzczonego. Odpowiadając na to pytanie stwierdza, że „*in baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum confirmamur ad pugnam, in baptismo abluimur, post baptismum roboramur*”⁴⁵.

Homilia ta znalazła się w zbiorze pism Pseudo-Izydora, a z niego przeszła do Dekretu Gracjana; zamieszczona z kolei w zbiorze Sentencji Piotra Lombarda, stała się tekstem powszechnie komentowanym przez uniwersytety średniowieczne⁴⁶. Od tego czasu używając nazwy *confirmatio* na oznaczenie bierzmowania, zwraca się głównie uwagę na to, że jego skutkiem jest „*robur et confirmatio ad pugnam*”.

Polska nazwa bierzmowania również przeszła swoją ewolucję od *byrzwowanye*, *byrzwowanie* (XV w.) poprzez *birzmowanie* (XVI w.). Według A. Brücknera, wiązanie bierzmowania z bierwionem lub bierzmem, czyli belką podtrzymującą całą konstrukcję dachową, pochodzi od polskich innowierców⁴⁷. Zostało ono następnie przejęte przez katolików i jest do dziś używane⁴⁸.

Z przedstawionej wyżej historii nazwy bierzmowania wynika, że rozwija się ona wraz z rytym i refleksją teologiczną nad znaczeniem i skutkami sakramentu bierzmowania. Punktem wyjścia są nazwy brane z jego liturgii, a ostateczna nazwa *confirmatio*, używana również obecnie w Kościele, nawiązuje do skutków tego sakramentu, które od średniowiecza widziano w umocnieniu darem Ducha Świętego do męznego wyznawania wiary i walki w jej obronie. Jednak żadna z tych nazw, jak słusznie zaznacza B. Botte⁴⁹, nie wyraża istoty i całego bogactwa sakramentu bierzmowania.

Lublin

KS. CZESŁAW KRAKOWIAK

⁴³ Homilię tę przypisywano najpierw papieżowi Malachiaszowi, później Euzebiuszowi z Emezy. Dopiero najnowsze badania L. A. Van Buchem, *L'homelie pseudo-eusébiienne de Pentecôte*, Nimégué 1967, wykazały, że autorem jej jest Faustus biskup Riez w południowej Francji. Por. J. P. Bouhot, dz. cyt., s. 74—79.

⁴⁴ J. P. Bouhot, dz. cyt., s. 75 podaje francuskie tłumaczenie tego fragmentu homilii.

⁴⁵ Cytat za B. Botte, art. cyt., s. 18.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1957, s. 26.

⁴⁸ W. Schenk, dz. cyt., s. 73.

⁴⁹ B. Botte, art. cyt., s. 18; *La cresima dall'antico al nuovo rito*, Rivista di pastorale liturgica 10 (1972) s. 12.